

YAK 821.01.12

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2022.02.051>**ŽEŇUCHOVÁ KATARÍNA**

PhD., doc. Mgr., samostatná vedecká pracovníčka Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1360-3383>

ŽEŇUCHOVÁ KATARINA

a Doctor of Philology, an associate professor, a senior research fellow at the Jan Stanislav Institute of Slavistics (SAS). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1360-3383>

Бібліографічний опис:

Žeňuchová, K. (2022) Rozprávania o stretnutí človeka s ireálnym svetom (terminologická ekvivalentnosť žánrového vymedzenia v slovenskej folkloristike). *Народна творчість та етнологія*, 2 (394), 51–58.

Žeňuchová, K. (2022) Researches on the Contacts of a Person and Unreal World (Terminological Equivalency of Genre Dimension in Slovak Folkloristics). *Folk Art and Ethnology*, 2 (394), 51–58.

ROZPRÁVANIA O STRETNUTÍ ČLOVEKA S IREÁLNYM SVETOM (terminologická ekvivalentnosť žánrového vymedzenia v slovenskej folkloristike) *

Anotácia / Abstract

Sujety o stretnutiach človeka (reálneho sveta) s nadprirodzenými bytosťami (ireálnym svetom) sa od počiatku záujmu o folklórnu tradíciu na Slovensku, teda prevažne od čias národného obrozenia, zaznamenávali a skúmali v oblasti etnografie ako súčasť ľudovej kultúry, v oblasti folkloristiky ako súčasť rozprávačskej tradície. K tomuto tematickému okruhu patrí rozsiahly a tematicky i žánrovo veľmi rozmanitý materiál, ktorý je na jednej strane v autentickú rozprávačskú tradíciu podnes značne frekventovaný, na druhej strane nie vždy spĺňa vysoké ambície na estetickú stránku textu. V porovnaní s vycibrenou poetickou formou folklórneho textu, napríklad čarovnej rozprávky, ide o skupinu narácií, nie vždy v umelecky dokonalo vypracovanej podobe. Táto skutočnosť nepochybne ovplyvnila aj vydávanie a sprístupňovanie záznamov démonologických naratívov v systéme etablovania slovesnej kultúry. Osobitná funkcia, pragmatické zacielenie démonologických naratívov a noetický priestor, ktorý ponúkajú, dali podnet k tomu, že texty démonologickej prózy sú predmetom záujmu nielen etnografov a folkloristov, ale aj pre bádateľov v oblasti religionistiky, sociológie, antropológie, psychológie a kognitívnej antropológie.

Jedným z problémov, ktorým čelí bádateľ tohto okruhu slovesnej tradície, je skutočnosť, že doposiaľ neboli démonologické rozprávania na Slovensku systematicky spracovávané a klasifikované. Ďalším problémom pri výskume je terminologická nejednotnosť a nejasnosti žánrového vymedzenia textov, ktoré prinášajú informácie o strete človeka s nadprirodzeným svetom. Typ folklórneho textu s mytologickými a démonologickými prvkami sa v slovenskej odbornej literatúre vníma ako súčasť širšieho okruhu ľudovej prózy a poznáme ho pod rozličnými označeniami – poverové rozprávanie, poverová poviedka, démonologická povest' či démonologická rozprávka. V štúdiu upozorňujeme na terminologickú ekvivalentnosť a neustálenosť žánrového vymedzenia širokého spektra mytologických naratívov, ktoré v inonárodných folkloristických

* Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0133/21 *Obraz sveta a človeka v démonologických naratívoch*. Štruktúrno-sémantický výskum démonologických povestí.

genologických systémoch majú aj špeciálne pojmové vymedzenie (napr. v ruskom kontexte byličky, byvalnici), ktoré v slovenskej folkloristike nemajú zaužívaný ekvivalent.

Kľúčové slová: Slovensko, démonologický naratív, klasifikácia žánrov ľudovej prózy, problémy žánrového vymedzenia.

Stories of man and his real world inhabited by surreal beings (unreal world) have been recorded and researched from the standpoint of ethnography as a part of folk culture, from the standpoint of folkloristics as a part of narrative tradition for a long time. A wide array of multi-genre material belongs to this topical scope. It is on one side frequented in narrative tradition, on the other doesn't always accomplish many ambitions of the esthetical side of the text (in comparison with the highly poetic magical tale). Without a doubt, this fact has affected on the publication of demonological narratives and their full establishment in editorial practice in older times.

One of the many problems, which a researcher must face, when studying this scope of verbal tradition, is the fact that until now demonological tales in Slovakia aren't compiled systematically and evaluated. Another issue during the research process is the terminological diversity and ambiguity in the definition of genres of mythological texts. This type of text with mythological and demonological elements is perceived in Slovak scientific literature as a part of a wider scope of folk prose and is known under various names as superstitious narrative, superstitious novel, demonological legend or demonological tale. The authoress of the paper points out the terminological ambiguity of the definition of genres of a wide range of diverse mythological narratives, which have specific definitions within their individual genre groups in genological systems of other nations (e.g. in the Russian context the so-called *bailichka*, *byvalschina*).

Keywords: Slovakia, demonological narrative, classification of folk prose genres, problems of genre definition.

Systém mytologických bytostí konštituovaný v kultúrnej pamäti nositeľov národnej kultúry tvorí bohatú hierarchickú štruktúru a poukazuje na ambivalentnosť sveta ľudí a nadprirodzených sfér. Transformácia týchto archetypálnych štruktúr v kultúrnej pamäti nositeľov bola v medzinárodnom etnolingvistickom a folkloristickom kontexte predmetom systematických spracovaní, najmä vo východoslovanskom a južnoslovanskom prostredí, na Slovensku sa tejto problematike doposiaľ nevenovala osobitná pozornosť. Svet démonov vychádzajúci z mýtických archetypov predstavuje však jeden z pilierov tradičného kultúrneho povedomia spoločenstva, ktoré mu prisudzuje špecifické funkcie, axiologické parametre, spoločenstvo vypracováva systém ochrany proti ich negatívnemu pôsobeniu. Poznanie a empirická skúsenosť reálneho a ireálneho sveta reflektovaného v naratívnych démonologických žánroch umožňuje pochopenie myšlienkových postupov society, ktoré zohrávajú významnú úlohu aj pri etablovaní spomenutých znakov v jazykových rámcach kultúrneho spoločenstva.

V príspevku zacielieme pozornosť na históriu zaznamenávania démonologickej prózy na Slovensku a pokúsime sa poukázať na nejednotnosť žánrového vymedzenia textov, ktoré prinášajú informácie o strete človeka s nadprirodzeným svetom. Od počiatku záujmu o folklór-

nu tradíciu na Slovensku, teda prevažne od čias národného obrodovania, sa texty démonologickej prózy zaznamenávali a skúmali v oblasti etnografie ako súčasť ľudových zvykov a obradov, v oblasti folkloristiky ako súčasť rozprávačskej tradície, zaujímavým javom sú aj pre bádateľov z oblasti kultúrnej a sociálnej antropológie a religionistiky. K tomuto tematickému okruhu patrí rozsiahly i žánrovo veľmi rozmanitý materiál, ktorý je na jednej strane v autentickú rozprávačskú tradíciu podnes značne frekventovaný, na druhej strane formou, štruktúrou a funkciou veľmi rôznorodý a nie vždy spĺňa vysoké ambície na estetickú stránku textu.

Na margo histórie zaznamenávania démonologických naratívov možno povedať, že v osvietenskom období, ktoré je charakteristické snahou o racionálne vyvrátenie povier, sa v mnohých publikáciách (napr. kalendáre, knižky ľudového čítania) určených na šírenie osvety môžeme stretnúť s démonologickými naratívami, ktoré slúžili skôr ako exemplá na odvrátenie tradičného spoločenstva od týchto praktík. Juraj Fándly, autor ľudovýchovných prác prvej fázy národného obrodovania, sa usiloval presadzovať v spôsobe života slovenských sedliakov racionálne názory tak, že často poukazoval na známe a frekventované povery a ich negatívne dôsledky [7]. V druhej fáze národnoobrodenského hnutia (od polovice 19. storočia) boli naratívy

s démonologickou a poverovou látkou vydávané aj ako súčasť súborov folklórnych rozprávok a povestí, hoci sa boj proti predkresťanským elementom ľudovej viery pokladal za nevyhnutnú súčasť šírenia osvety. Zberateľ ľudových tradícií, zvykov, obyčají a povier, Jozef Ľudovít Holuby, sa priamo vyjadroval k škodlivosti poverových praktík slovami: «Kto má príležitosť poznať náš ľud, jeho zmýšľanie, zvyky a obyčaje, každý mi prisvedčí, že v ňom povier a čarov nielen neubúda, ale že čím viac sa rozmáha v ňom chudoba a žobrota a tým viac sa lapá aj toho zúfalého, ničomného prostriedkov – čarov» [8, s. 290]. Najvýznamnejší slovenský zberateľ a vydavateľ rozprávok romantického obdobia, Pavol Dobšinský, v *Sborníku piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier*, v piatej kapitole s názvom *Obyčaje, poverý a čary určitých dôb, ale rozličných predmetov a úkonov*, predkladá poverý viažuce sa na kalendárne zvyky, ktoré sa podľa jeho slov dotýkajú každého významného dňa v roku [5]. O šesť rokov po vydaní zborníka vydáva Pavol Dobšinský *Prostonárodné obyčaje, poverý a hry slovenské*, kde sa už venuje aj zvykom a poverám viažucim sa na životný cyklus, pozornosť venuje aj démonologickým bytostiam [4, s. 113–118]. Folklórne texty démonologickej prózy nájdeme aj vo vydaní Dobšinského slovenských ľudových rozprávok [3]. Možno povedať, že po prvých vydavateľských počinoch si démonologické naratívy a zápisy povier vzhľadom na ich životaschopnosť, rozšírenosť a popularitu našli stabilné miesto v regionálnych vlastivedných monografiách, zbierkach folklórnych textov i vo vedeckých štúdiách. Spomeniem napr. výber folklórnych textov Jána Michálka *Na krížnych cestách* [14]. Démonologické naratívy sú zaujímavým prameňom nielen pre etnografov a folkloristov, ale aj bádateľov v oblasti religionistiky, sociológie, antropológie, psychológie a kognitívnej antropológie [1; 15; 19].

Po roku 2000 zaznamenávame úsilie slovenských religionistov pod vedením Milana Kováča sprístupňovať a systematizovať súčasné zbory démonologických rozprávání z územia Slovenska. V publikácii *Zlatý baran. Príbehy ľudovej viery a mágie spod hory Radzim* predsta-

vili výsledok zberu ľudových démonologických rozprávání, uskutočnených v oblasti horného Gemera [19]. Zber týchto príbehov prebiehal v rámci akcie *Poverové a magické rozprávania na slovenskom vidieku*, ktorej výsledkom je databáza textov Katedry porovnávacej religionistiky na Univerzite Komenského v Bratislave [19, s. 6].

Rozprávania, ktoré sa stali súčasťou spomenutej publikácie, predstavujú výber najlepších narácií zaznamenaných autentických príbehov, osobných zážitkov a skúseností obyvateľov niekoľkých obcí daného regiónu. Pôvodne išlo o rozsiahly zberateľský a vydavateľský projekt a jeho finálnym výstupom malo byť rozsiahle kritické vydanie celého zbierkového fondu, ktorý by pokrýval celé územie Slovenska [19, s. 181]. Zostavovateľ, Milan Kováč, ako odborník v oblasti religionistiky, narazil na niekoľko, zdá sa, neriešiteľných problémov. Jedným z nich je problém klasifikácie textov démonologickej prózy, ale s tým zápasí každý bádateľ, ktorý chce priniesť premyslenú a univerzálnu štruktúru triedenia folklórneho materiálu takého špecifického charakteru. Druhým je problém terminologickej nejasnosti a neustálenosti žánrového vymedzenia veľkého okruhu rôznorodých textov. Zostavovateľ výberu textov – religionista Milan Kováč vidí podstatu problému v nejasnej a nezadefinovanej kategórii «povera», od ktorej sú motivované najzaužívanejšie žánrové označenia tejto skupiny textov, ako sú napr. *poverové rozprávania*, *poverové poviedky*, *poverové povesti* [19, s. 182]. Vo vedeckom diskurze slovenskej folkloristiky sa popri týchto termínoch využíva aj označenie *démonologická povesť*, *démonologická rozprávka*. Práve tieto otázky predstavujú neuralgický bod, ktorého riešenie zaiste patrí do kompetencie odborníkov – folkloristov.

V chronologickom slede uvedieme históriu žánrového zaradenia tzv. démonologických naratívov v základných klasifikáciách ľudovej prózy v slovenskej folkloristike. Nemožno obísť prvú klasifikáciu slovenskej ľudovej prózy, ktorú predložil Jiří Polívka v 5-zväzkovom Súpise slovenských rozprávok [16]. Prvé tri zväzky obsahujú čarovné rozprávky, ktoré Polívka nazýva *Rozprávky s živly nadprirodzený-*

mi. V Polívkovom triedení dominoval tematický princíp, takže texty démonologickej prózy nájdeme aj vo 4. aj v 5. zväzku medzi rozličnými žánrami, raz ako *strašidelnú povesť*, druhý raz ako *rozprávku*. Napríklad sužety o smrti nájdeme medzi rozprávkami, ale aj medzi povestami, dokonca i medzi tzv. *novelami a poviedkami z obecného života* (o navrátišoch alebo ťíčkoch).

Slovenský folklorista Andrej Melicherčík v práci *Slovenská vlastiveda* [13, s. 299] v roku 1943 na tento typ folklórnych rozprávání nezabúda a zaraďuje ich do kategórie: *povesti s najrozličnejšími látkami, kde vystupujú smrťky, víly, škriatkovia, svetlonosi, mory, vodníci a iné bytosti*. O niekoľko rokov neskôr (1965) A. Melicherčík v chrestomatii *Slovenský folklór* všetky žánre folklórnej prózy ako celok označuje pojmom *rozprávka* v tom najširšom zmysle slova (vrátane nerozprávkových žánrov) [12, s. 174]. Ide o synonymum pre všetky žánre ľudovej prózy (mimo malých žánrov) vôbec, s čím sa v slovenskej folkloristike starších období stretávame pomerne často. Vychádzajúc z tohto ohraničenie rozlišuje *rozprávky démonologické, fantastické, rozprávky o zvieratách a rozprávky – legendy, rozprávky historické, rozprávky realistické, humoristické, satirické a anekdoty* [12, s. 174]. Pripomína, že otázka rozprávkových žánrov nie je ešte dobre rozpracovaná a jeho klasifikáciu treba vnímať ako podmienenú [12, s. 175]. Za úplne osobitnú skupinu prozaického folklóru považuje *rozprávania zo života – memoráty*, ktoré do svojej antológie v roku 1965 vôbec nezaraďil. Toto rozhodnutie zdôvodňuje faktom, že nie je ešte v slovenskej folkloristike dostatočne spracované a že ich nemožno považovať za rozprávky v pravom zmysle slova, ide skôr o živý slovesný materiál v tvorivom procese [12, s. 173]. Predpokladom zostáva, že práve do tejto skupiny textov by sme mohli zaradiť množstvo démonologických naratívov. Aj v neskôr v roku 2004 V. Gašparíková uvádza, že sa tento žánr nepresne považuje v slovenskej folkloristike za tzv. *netradičnú prózu* [17, 3, s. 594].

Ak zacielieme pozornosť na Melicherčíkovu charakteristiku démonologických rozprávok z roku 1965, zisťujeme, že oproti staršej klasifikácii A. Melicherčíka upúšťa od zaradenia demo-

nologických naratívov k povestiam, čo možno vysvetliť tou skutočnosťou, že pre celý komplex folklórnej prózy využíva termín *rozprávka*. A tak rozsiahly a rôznorodý folklórny materiál o stretnutiach človeka s nadprirodzenou bytosťou – o vílach, vodníkoch, škriatkoch, zmokoch, o pikulíkovi, o morách, upíroch a vampíroch, o vlkodlakoch, svetlonosoch a pod., označuje pod súhrnný pojem *démonologické rozprávky*. Za súčasť démonologických rozprávok považuje sužety o domácich duchoch, zmokoch a škriatkoch, ktorí prinášajú osobný prospech, ale aj o takých bytostiach, ktoré zdraviu alebo majetku škodia, napr. grgolice, mory, smrťky, svetlonosi. Medzi démonologické rozprávky zaraďil aj tie, ktoré sa viažu na osoby pochádzajúce z reálneho sveta, obdarené zvláštnymi schopnosťami – čarodeji, bosorky, veštcí, vedomkyne. Osobitne upozorňuje na tematickú skupinu textov o netradičnými zážitkoch s nespokojným mŕtvym. Naratívy o čertoch, ako stelesnení zla, pokušenia, hriešneho života a hlúposti podľa A. Melicherčíka inklinujú aj k čarovným rozprávkam, niektoré k legendám, iné sú humoristické. Za spoločný prvok démonologických rozprávok považuje Melicherčík svojrázny spôsob podania, od čoho do značnej miery závisí aj ich forma. S výnimkou veľkej časti rozprávání o čertoch sa všetky tieto narácie podávajú ako skutočné príbehy. K vierohodnosti prispieva priame svedectvo rozprávača v texte – buď to sám zažil, alebo to počul od niekoho, kto to zažil. Z formálneho hľadiska ich ďalej spája aj neustálenosť, nekanonizovanosť formy. Považuje ich preto za nesujetné. Tematické triedenie tohto typu naratívov, ktoré sa pridŕžal aj A. Melicherčík, prináša viacero úskalí. Neobmedzujú sa na jednu žánrovú skupinu, postavy veštcov, čarodejníkov, stríg, bosoriek stretávame v čarovných rozprávkach, tu vystupujú lež epizodických úlohách a ich funkcia je iná ako v démonologickom naratíve. Rovnako je to s obrazom čerta, s ktorým sa môžeme stretnúť naprieč všetkými rozprávačskými žánrami.

Na práce A. Melicherčíka nadviazali už súčasní slovenskí folkloristi, ako je Milan Leščák či Mária Kolečányi – Kosová. Milan

Leščák vo svojom spoločnom diele s Oldřichom Sirovátkom *Folkór a folkloristika* z roku 1982 [10], ktoré doteraz slúži ako základná študijná literatúra pre študentov v okruhu folklórnych druhov a žánrov, vníma narácie o nadprirodzených bytostiach a úkazoch ako veľmi rozšírený a bohatý žáner tradičného rozprávačského folklóru. M. Leščák uvádza, že sa obyčajne vo folkloristickej praxi nazývajú *démonologické* alebo *poverové* poviedky alebo *povesti*, ojedinele sa vyskytujú aj termíny *verské*, *strašidelné poviedky*, ktoré spolu s historickými a miestnymi povestami tvoria širší okruh povestí [10, s. 186]. Vo svojom ďalšom uvažovaní o tejto skupine folklórnych textoch sa prikláňa k názoru, že ide o osobitnú skupinu folklórnych, lebo majú špecifické námetové, výrazové a prednesové vlastnosti. V rámci zaradenia k povestiam, v porovnaní s historickými a miestnymi povestami sa v nich totiž uplatňuje subjektívnejší a emocionálnejší spôsob podania [10, s. 187]. Za diferencujúci faktor, ktorý démonologické naratívy vymedzuje voči rozprávkam, považuje vzťah rozprávača a recipienta k pertraktovaným javom a sujetom. Kým rozprávka je interpretovaná ako fikcia, dej či postavy poverovej poviedky sa prijímajú ako skutočné, čo sa v rovine formálnej výstavby textu dosahuje pomocou verifikujúcich výrokov. Pod žánerové označenie *poverové poviedky* M. Leščák a O. Sirovátka začleňujú aj texty informatívneho charakteru bez dejového jadra a ustálenej štruktúry v podobe etnografickej informácie, uvádzajú príklad výpovede respondentky o nepokrstených deťoch: «*Vraveli, že v jarku dieťa plakávalo, ale ja som ho nepočula nikdy. To medzi Horným Dačom Lomom, voľakedy to bol Horný Dačov Lom, taká záhrada jesto, takie priestranstvo, takže tam o polnoci plakávalo voľakô dieťa. Že to viacej tak počuli. Ale ja neviem, ja som to nepočula nikdy*» [10, s. 190].

Klasifikácia M. Leščáka a O. Sirovátka sa pomerne jasne vymedzuje proti zaradeniu démonologických naratívov k miestnym a historickým povestiam práve na základe protikladu objektívnosti a subjektívnosti interpretácie skutočnosti, a tak zotrvávajú na označení *poverová poviedka* s tým, že texty tohto typu tvoria širší

okruh povestí. V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že česká a slovenská folkloristika na podnet Andreja Melicherčíka dlho využívala rozdelenie povestí na tzv. *povesti v užšom zmysle* (miestne a historické) a na *poverové poviedky*, ktoré boli síce vnímané ako súčasť povestí v širšom zmysle, ale nazeralo sa na ne ako na osobitnú skupinu [11, s. 8].

Mária Kolečányi – Kosová v roku 1986 vo svojej klasifikácii slovesných žánrov folklóru prózu rozdeľuje takto: *rozprávky* (čarodejná, dobrodružná, novelistická), *legendy*, *bájky*, *povesti* (etiologické, démonologické, historické), *humorné poviedky*, *anekdoty*, *príslovné výroky*, *hádanky*, *ľudové divadlo*. M. Kolečányi – Kosová pripomína, že teória povesti nie je v slovenskej folkloristike dopracovaná, čo je aj dôsledkom neustálenosti druhov povestí. Pri určení typológie slovenských povestí je dôležitá genéza vzniku povestí. Podľa M. Kolečányi – Kosovej z neobyčajného zážitku vznikajú *démonologické povesti*, impulzom k vzniku *historickej povesti* je objektívna udalosť a výsledkom objektivizácie predmetnej reality sú *etiologické povesti* [9, s. 25–26].

Podobne i Viera Gašparíková sa prikláňa k názoru, že folklórne naratívy o stretnutí človeka s mytologickou bytosťou patria k širšiemu okruhu *povestí*, ale na ich užšie označenie využíva atribút *poverové*. Celú skupinu povestí stratifikuje na *miestne*, *historické*, *poverové* a *etiologické* [17, 3, s. 593–594]. V komentároch k trojzväzkovému výberu z tzv. wollmnanovskej zberateľskej akcie, ktorá zachytáva stav rozprávačskej tradície na Slovensku v medzivojnovom období však Viera Gašparíková využíva i označenie *démonologické rozprávanie* [17].

Na základe uvedeného prehľadu názorov na žánerové zaradenie textov tzv. mytologickej prózy možno zhrnúť, že slovenská a rovnako i česká folkloristika vníma folklórny text s mytologickými a démonologickými prvkami ako súčasť povesti, kde patria miestne a historické povesti, etiologické povesti a poverové povesti. Svedčí o tom i Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, kde sa naratívy o stretnutí človeka s nadprirodzenou bytosťou zahrnujú pod ter-

mín *demonologické povestí*, ale ako ekvivalentné a rovnocenné sa uvádzajú aj iné označenia doteraz využívané v slovenskej folkloristike – *démonologické rozprávky*, *poverové poviedky*, *poverové rozprávania* [6]. Bez mála storočná folkloristická prax (od vyjdenia Polívkovho Súpisu) nepriniesla ustálený termín na pomenovanie rozprávání z okruhu tzv. mytologickej prózy.

Práve táto skutočnosť sa stala podnetom k tomu, že Milan Kováč v spomínanej zbierke *Zlatý Baran* z roku 2004 uverejnil záverečnú štúdiu, ktorú nazval príznačne *Bádanie o poverách na rázcestí* [19, s. 181–186]. Štúdia M. Kováča približujúca teoretické a terminologické problémy bádania povier a poverových rozprávání mala otvoriť medziodborovú diskusiu k problému klasifikácie mytologickej prózy a spresniť terminologické vymedzenie žánru – *poverové rozprávanie*, *poverová poviedka*, *poverové podanie*, ktoré je v slovenskej folkloristike najzaužívanejšie. Očakávalo sa, že diskusia prinesie riešenie nastolenej otázky spojenej s tým, že zaužívaný termín «povera» a od neho odvodený termín «poverové rozprávania» je skutočne nejasný a má viacero interpretácií aj vo vedeckom kontexte. Výzvou najmä pre folkloristov mali byť navrhované zmeny v klasifikácii a terminológii spojenej s religionisticko-folkloristickým materiálom démonologickej prózy. Na stránkach Etnologických rozpráv v roku 2005 prebehla na podnet štúdie M. Kováča odborná diskusia, do ktorej sa zapojili T. Bužeková, Z. Panczová a J. Zajonc [2; 15; 18]. Zápas s nelogickosťou, intuitívnosťou, mnohoznačnosťou folkloristického vedeckého slovníka však nepriniesol zásadné riešenie. Výzvou M. Kováča bolo vyhnúť sa používaniu pojmu *povera* (a od toho odvodeného žánrového označenia *poverové rozprávanie*) vo vedeckom slovníku práve kvôli ideologicky zaťaženému obsahu pretrvávajúcemu od obdobia osvietenstva, keď sa pojmom *povera* označovali náboženské alebo magické predstavy či úkony, ktoré boli iracionálne, archaické, nesprávne, naivné, primitívne atď. Riešenie, aké ponúka autor, je zúženie pojmu *povera* «tradičné vyjadrenia, ktoré majú podmienky a násled-

ky,» odporúča zaviesť termín *súverie*, ktorý má oddeliť náboženskú vieru (vrátane jej ľudových prejavov) od viery v iné bytosti (démonologické). Otázke riešenia označenia žánru nevenuje bližšiu pozornosť, čo je pochopiteľné, keďže problematiku posudzuje z pozície religionistu.

Folkloristka Zuzana Panczová v diskusii upozorňuje na to, že sa M. Kováč často voľne zamieňa pojmy «poverové rozprávanie» a «povery». «Nie je len čisto formálnou záležitosťou rozlišovať medzi «príbehmi» o istom type zážitku/viere/presvedčenia/konania (doposiaľ radené medzi «poverové rozprávania») a samotnými menovanými javmi [15, s. 139]. Diskusia o bádání o poverách síce nepriniesla definitívne riešenie, ale prispela podnetnými úvahami, ktoré by sa mohli stať základom ďalšieho uvažovania. Ukazuje sa, že najvhodnejším riešením na ceste k zjednoteniu terminológie by azda bolo rozhodnúť sa pre jeden z termínov, ktoré slovenská folkloristická prax ponúka – *démonologické povesti*? *démonologické rozprávky*? *poverové poviedky*? *poverové rozprávania*? *poverové povesti*? V každom z nich by sme mohli vidieť určité slabiny a rezervy. Temer žiaden z pojmov nie je jednoznačný a bezproblémový. Adjektívum *poverové*, ktoré je odvodené od príliš vágneho a ideologicky zaťaženého termínu *povera*, nepokrýva celú skupinu rozprávání. Adjektívum *démonologický* takisto nezahrňuje všetky texty – nie vždy ide v démonologických naratívoch o stretnutie človeka s démonickou bytosťou – niekedy sa rozpráva o zvláštnom nevysvetliteľnom nadprirodzenom zážitku.

Uvedomujeme si, že zväčša ide o problémy, ktoré sa doposiaľ nepodarilo vždy dokonale vyriešiť ani v zahraničnej vede. Terminologickým problémom vo vzťahu k textom mytologickej prózy čelia aj folkloristi v iných krajinách. Rezonujú otázky o spochybnosti zaradenia niektorých textov mytologickej prózy k folklórnym textom, nie vždy sú jasné hranice žánrov, otvára sa problém klasifikácie textov v závislosti od povahy materiálu a pod. Svedčí o tom množstvo vedeckých prác ruských kolegov, ktorí podrobne rozpracovali systém ľudovej démonológie [napr.: 21; 22;

23; 24]. V porovnaní s vypracovanou ruskou folkloristickou terminológiou, ktorá našla pomenovanie pre rozličné žánrové vyjadrenia nerozprávkovvej mytologickej prózy, ako sú napr. *быличка, бывальщина, демонологические поверья, суеверные рассказы, предписания, запреты, описания ритуальных практик, приметы*), v kontexte slovenskej folkloristiky chýbajú ekvivalentné termíny pre *byličku, byvalščinu*, ktoré by adekvátne vyjadrovali osobitosti žánrového stvárnenia. Vo folkloristikách západných (anglicky hovoriacich krajín) je možné využiť termíny *memorat* a *belief legend*, v slovenskej folkloristike nemáme taký široký a všeobecne prijímaný (neutrálny) termín, ktorý by adekvátne poslužil ako ekvivalent anglickému *belief*. Pod termínom *memorát* rozumieme žáner ústnej prózy, ktorý tvoria ucelené rozprávania o aktuálnych alebo nedávnominulých osobných i verejných udalostiach. Tematické okruhy memorátov sa nedotýkajú iba stretnutia reálneho a ireálneho sveta, sú omnoho širšie. Najčastejšie ide o námetové okruhy zo života rozprávača, jeho príbuzných, známych, spomienky na detstvo, mladosť, odchody za prácou, cesty, mimoriadne zážitky; komické témy (komické postavy, smiešne príhody); miestne mimoriadne udalosti (nešťastia, živelné katastrofy); historické rozprávania.

Popri iných významných prácach genologických a katalogizačných prácach svetovej folkloristiky je v tomto smere vhodnou inšpiratívnou príručkou českého kolegu práca Jána Luffera [11], ktorý prináša klasifikáciu fondu českých naratívov o stretnutiach človeka s nadprirodzenými javmi. Katalógu predchádzala dizertačná práca Jána Luffera, kde navrhol nový termín – *numinózná povest'*, ktorý sa mu zdal presnejším pre folklórne texty vychádzajúce z neobyčajného zážitku zo stretnutia s nadprirodzenou silou, ktorý väčšinou vzbudzuje strach a rešpekt. Diskusia však ukázala, že odborníci by uprednostnili zaužívané adjektívum *poverový* alebo *démonologický*. Potvrdilo sa, že zmena terminológie, ak má byť akceptovateľná a prijatá, musí byť skôr postupná a nie príliš revolučná. Pri príprave knižného katalógu Ján Luffer upustil od adjektíva *numinózný* a zotrval na žánrovom označení *démonologické povesti*.

Riešenie problematiky základnej folkloristickej terminológie považujeme za naliehavé. Ak by sme vzhľadom na konzervatívnosť terminológie zostali pri jestvujúcich zaužívaných pojmoch, východiskom by mohla byť dohoda o technickosti termínov, vypracovanie precíznej definície termínov, pričom je nevyhnutné klásť dôraz najmä na ich účelnosť a jednoznačnosť a ich dôsledné dodržiavanie v praxi.

Джерела та література

1. Bužeková T. Nepriateľ zvnútra. Bratislava : Vydavateľstvo VEDA, 2009.
2. Bužeková T. Veriť alebo neveriť? *Etnologické rozpravy*. 2005. Roč. 12. Č. 1. S. 131–135.
3. Dobšinský P. Prostonárodné slovenské povesti / usporiadal a vydáva Pavel Dobšinský. Turčiansky svätý Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1880–1883.
4. Dobšinský P. Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Turč. Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok – nákladom vydavateľa, 1880.
5. Dobšinský P. Sborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1874.
6. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1, 2. Bratislava : Veda 1995. URL : <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/demonologicke-povesti/>. (Cit. 12.05.2021).

7. Fándly J. Pilní domajší a poľní hospodár. I / zost. Majtán M., Nižnanský J., Majtánová M., Tibenský J. Bratislava : Tatran, 1990.
8. Holuby J. L. Národopisné práce / zost. J. Mjartán. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1958.
9. Kolečányi-Kosová M. Slovenský folklór (náčrt vývinu a žánrovej skladby). *Národopisné informácie*. 1986. Č. 2. S. 5–49.
10. Leščák M., Sirovátka O. Folklór a folkloristika. Bratislava : Smena, 1982.
11. Luffer J. Katalog českých démonologických pověstí. Praha : Academia, 2014.
12. Melicherčík A. Slovenský folklór. Chrestomatia. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959.
13. Melicherčík A. Slovenský folklór. *Slovenská vlastiveda*. 2. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1943.
14. Na križných cestách. Poverové rozprávania slovenského ľudu / zost. J. Michálek. Bratislava : Tatran, 1991.

15. Panczová Z. Kam patria čierne mačky? Terminologicko-klasifikačné dilemy nadprirodzena. *Etnologické rozpravy*. 2005. Roč. 12. Č. 1. S. 136–141.

16. Polívka J. Súpis slovenských rozprávok. 1–5. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1923, 1924, 1927, 1930, 1931.

17. Slovenské ľudové rozprávky. 1, 2, 3. Výber zápisov z rokov 1928–1947 / Zapisali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Ed. a ved. red. V. Gašparíková, výber a poznámky pripravila B. Filová. Bratislava : Veda, 1993, 2001, 2004.

18. Zajonc J. Medzi folkloristikou a porovnávacou religionistikou alebo od poverového rozprávania k ľudovej viere. *Etnologické rozpravy*. 2005. Roč. 12. Č. 1. S. 142–145.

19. Zlatý baran. Príbehy ľudovej viery a mágie spod hory Radzim. Zostavil, úvod, komentáre a záverečnú štúdiu napísal Milan Kováč. Brdárka : o.z. RADZIM, 2004.

20. Виноградова Л. Н. Былички и демонологические поверья: границы фольклорного текста. *Живая старина*. 2004. № 1. С. 10–14.

21. Зиновьев В. П. Жанровые особенности быличек. Иркутск, 1974.

22. Левкиевская Е. Е. Быличка как речевой жанр. *Кирпичики: фольклористика и культурная антропология сегодня* / сост. А. Архипова, М. Гистер. Москва : РГГУ, 2008.

23. Разумова И. А. Сказка и быличка. (Мифологический персонаж в системе жанра). Петрозаводск : Карельский научный центр РАН, 1993.

References

1. BUŽEKOVÁ, Tatiana. The Enemy from Within. Bratislava: Veda, 2009 [in Slovak].

2. BUŽEKOVÁ, Tatiana. To Believe or not to Believe? *Ethnological Debates*, 2005, vol. 12, iss 1, pp. 131–135 [in Slovak].

3. DOBŠINSKÝ, Pavol. Slovak Folk Fairytales. Turčiansky svätý Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1880–1883 [in Slovak].

4. DOBŠINSKÝ, Pavol. Slovak Folk Traditions, Beliefs and Games. Turč. Sv. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1880 [in Slovak].

5. DOBŠINSKÝ, Pavol. Collection of Slovak Folk Songs, Legends, Proverbs, Adages, Riddles, Games, Traditions and Beliefs. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1874 [in Slovak].

6. BOTÍK, Ján-Slavkovský, Peter. *Encyclopedia of Slovak Folk Culture*. Bratislava: Veda, 1995, vols. 1, 2 [online]. Available from: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/demonologicke-povesti/> [viewed December, 5 2021]. [in Slovak].

7. FÁNDLY, Juraj. *Diligent Keeper and Farmer I. M. MAJTÁN – J. NIŽNANSKÝ – M. MAJTÁNOVÁ – J. TIBENSKÝ*, compilers. Bratislava: Tatran 1990 [in 18th century Slovak].

8. HOLUBY, Jozef Ludovít. *Ethnographic Works*. J. MJARTAN, compiler. Bratislava: Slovak Academy of Sciences, 1958 [in Slovak].

9. KOLEČÁNYI-KOSOVÁ, Mária. Slovak Folklore (Essay of Development and Genre Composition). *Národopisné informácie*. 1986, no. 2, pp. 5–49 [in Slovak].

10. LEŠČÁK, Milan, Oldřich SIROVÁTKA. *Folklore and Folkloristics*. Bratislava: Smena, 1982 [in Slovak].

11. LUFFER, Ján. *Catalogue of Czech Demonological Legends*. Praha: Academia, 2014 [in Slovak].

12. MELICHERČÍK, Andrej. *Slovak Folklore: A Reader*. Bratislava: Slovak Academy of Sciences Publishers, 1959 [in Slovak].

13. MELICHERČÍK, Andrej. Slovak Folklore. *Slovenská vlastiveda*. 2. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1943 [in Slovak].

14. MICHÁLEK, J., ed. *On the Crossroads. Slovak Folk Belief Legends*. Bratislava: Tatran, 1991 [in Slovak].

15. PANCZOVÁ, Zuzana. Where do “Black Cats” Belong? Terminological and Systematic Dilemmas of the Supernatural. *Ethnological Debates*. 2005, vol. 12, iss. 1, pp. 136–141 [in Slovak].

16. POLÍVKA, Jiří. *Register of Slovak Fairytales 1–5*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská, 1923, 1924, 1927, 1930, 1931 [in Slovak].

17. GAŠPARÍKOVÁ, Viera, Božena FILOVÁ, eds. *Slovak Fairytales*. 1. 2. 3. Bratislava: Veda, 1993, 2001, 2004 [in Slovak].

18. ZAJONC, Juraj. Between Folkloristics and Comparative Religious Studies or from Superstition to Folk Belief. *Ethnological Debates*. 2005, vol. 12, iss. 1, pp. 142–145 [in Slovak].

19. KOVÁČ, Milan, ed. *Golden Ram. Stories about Folk Beliefs and Magic from under the Radzim Mountain*. Brdárka: RADZIM, 2004 [in Slovak].

20. VINOGRADOVA, Lyudmila. Bailichki and Demological Beliefs: the Boundaries of the Folklore Text. In: Sergei NEKLIUDOV, ed.-in-chief. *Living Antiquity*, 2004, no. 1, pp. 10–14 [in Russian].

21. ZINOVIEV, Valery. *Genre Peculiarities of Bailichki*. Irkutsk, 1974 [in Russian].

22. LEVKIEVSKAYA, Elena. Bailichka as a Speech Genre. In: Aleksandra ARKHIPOVA, Marina GISTER, compilers. *Small Bricks: Folkloristics and Cultural Anthropology Today*. Moscow: RSUH, 2008 [in Russian].

23. RAZUMOVA, Irina. *Fairy Tale and Bailichka. (Mythological Character in the Genre System)*. Petrozavodsk: RAS Karelian Scientific Centre, 1993 [in Russian].